

Molnár Kálmán (1881-1961), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja

Kálmán Molnár (1881-1961), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

Molnár Kálmán a 20. századi polgári magyar közjogtudomány – alkotmányjog-tudomány – legjelentősebb művelői közé tartozott. Közel fél évszázadig tartó pályafutása során az Egri Érseki Joglyceum, a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara, végül a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara közjogi tanszékén oktatott. Az alkotmányjog területeit érintő tudományos munkássága elismeréseként az MTA 1942-ben levelező tagjává választotta.

Molnár Kálmán 1881. április 7-én született Nagyváradon. Édesapja, Molnár Imre hosszú évtizedeken keresztül oktatott a nagyváradai királyi katolikus jogakadémián. Édesanyját, Horváth Annát ideális anyaként, feleségként és háziasszonyként őrizte emlékezetében. A középiskolai tanulmányokat a nagyváradai premontrei főgimnáziumban végezte. Az érettségit követően iratkozott be a nagyváradai jogakadémia hallgatójának. Két tanév után a budapesti tudományegyetem jog-és államtudományi karán folytatta tanulmányait. A hazai jogi stúdiumok végeztével, illetve az önkéntes katonai szolgálat letelte után két évig tartó németországi és franciaországi tanulmányúton vett részt. A külföldi peregrináció idején a berlini, heidelbergi és párizsi egyetemeken iratkozott be közjogi, magánjogi és büntetőjogi előadásokra, illetve szemináriumokra. Noha tudományos érdeklődése kezdetben a büntetőjog és az egyházjog területeit is érintették, a külföldi tanulmányút közjogtudományi elkötelezettségében erősítette meg. A jogtanári pályára tudatosan készülő Molnár Kálmánt 1907. február 1-i hatállyal nevezték ki az Egri Érseki Joglyceumban a politika, magyar közjog, nemzetközi jog és a jog-és államtudományi enciklopédia nyilvános rendkívüli tanárává.

Az egri időszakot Molnár Kálmán az intenzív elmélyedés és tanulás magvető éveinek tekintette. A rövidebb-hosszabb szakkikkek, illetve önállóan is megjelenő tanulmányok mellett az egyetemi magántanári képesítés megszerzéséhez szükséges monográfia elkészítését is szem előtt kellett tartania. A szakkönyv témáját a jogforrástan területéről merítette. Többévi kutatómunka után 1911-ben jelentette meg a „Kormányrendeletek. Tanulmány a magyar közjogból” című kötetet. A magántanári eljárás keretében írt bírálati jelentésében Kmety Károly a magyar közjogi literatúra egyik legjelentősebb monográfiájaként aposztrofálta Molnár Kálmán kötetét. A kormányrendeletnek a kibocsátó kormányzati szervek általi megkülönböztetéséről és osztályozásáról szóló fejezetek kifejezetten elnyerték a bírálatot készítő professzor tetszését. Az értekezésnek ezek a részei ugyanis a kötet szerzőjének éles elméjéről és judíciumáról tanúskodtak. A két és fél évig elhúzódó magántanári eljárás eredményeként 1914 novemberében az addigra már hadbavonult és a cári csapatok által ostromgyűrű alá vont erődítményrendszerben, Przemysl-ben tartalékos tisztként szolgálatot teljesítő Molnár Kálmánt a budapesti tudományegyetem jog-és államtudományi kara egyetemi magántanárrá képesítette.

A négy évi tartó frontszolgálat és orosz hadifogság után Egerbe visszatérő Molnár Kálmán 1919. őszén a közjogi tanszékről a jogtörténet-egyházjogi tanszékre kérte az áthelyezését. Meggyőződése szerint ugyanis akkor, amikor az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása, illetve az 1918/1919-es forradalmi és ellenforradalmi események következtében gyökeresen átalakuló állami berendezkedésnek még a körvonalai sem látszanak, a magyar közjog tanáráként tanácstalanul áll az előtt a kérdés előtt, hogy miféle alkotmányjogot kell majd a hallgatóinak oktatnia, hiszen abban a „nem várt esetben”, amennyiben Magyarország államformája

köztársaság lenne, nem kívánna többé közjogot tanítani. „Nem akarnék köztársasági közjogász lenni, de nem tudnám teljesíteni a közjog tanárának azt a szent hivatását, hogy a közintézmények ismertetése mellett azok szeretetét és a hozzájuk való ragaszkodást is belecsepegtesse tanítványai szívébe”. Ám még ha marad is a monarchikus államforma, a bekövetkező változások nem biztos, hogy a számára fontos jogfolytonosság szemmel tartásával fognak megoldódni. Ebben az esetben pedig nem tudna olyan alkotmányjogot tanítani, „amely a jogfolytonosság megakadása következtében (...) nem jog többé, hanem csupán tényleges állapot.” A fenntartói jogok gyakorlója, Szmrecsányi Lajos érsek méltányolta Molnár Kálmán kérelmét és 1920 nyarán a jogtörténet-egyházjogi tanszékre nevezte ki.

Az első világháborút követő években Molnár Kálmán szakirodalmi érdeklődésének középpontjába a korabeli közjogtudomány egyik alapkérdésének, a jogfolytonosságnak az értelmezése került. A jogfolytonosság fogalma alatt szerinte „a hozzá nem értők, sőt bizony még egyes ún. szakemberek is csupán legitimizmust, itt-ott éppen csak politikai, sőt érzelmi (szentimentális) legitimizmust értettek.” Ezzel szemben a jogfolytonosság azt jelentette, hogy „a jogszabályok alkotása, változtatása vagy eltörlése csupán az alkotmány értelmében arra hivatott tényezők által eszközölhető”. Azaz kizárólag az erre feljogosított tényezők – az uralkodó, valamint a képviselőházból és főrendiházból álló, „a szent korona egész testét reprezentáló” törvényhozás – változtathatják meg az ország közjogi berendezkedését. Azaz az alaki jogfolytonosság követelményéből önmagában nem következik a Habsburg-ház uralmának a visszaállítása, sőt még a monarchikus államforma fenntartása sem, hiszen az alkotmányos törvényhozást tartalmi értelemben semmi sem köti.

Az egri időszakban Molnár Kálmán több írása foglalkozott a választójog aktuális kérdéseivel is. A világháborút megelőzőn a magyar nemzeti eszme elkötelezett híveként óvakodott a választójog nagymértékű kiterjesztésétől, miként a titkosság korlátlan bevezetésétől is. A választójog fokozatos kiterjesztését a kiegyenlítődést elősegítő intézmények – plurális választójog, aránytalan választókerületi beosztás, magasabb műveltségi cenzus – bevezetésével kívánta ellensúlyozni. Az arányos képviselői választójog kérdéseit áttekintő egyik tanulmánya ugyanakkor már az őszirózsás forradalom időszakának választójogi reformtörekvéseire reflektált. A külföldi tapasztalatokra is figyelemmel mutatott rá az arányos választójog legfontosabb elvi vonatkozásaira, valamint e választási rendszer előnyeire és hátrányaira. A parlamentarizmus kérdésköréhez kapcsolódott Molnár Kálmán parlamenti illemről szóló tanulmánya, amelyben a törvényhozó testület működésének nélkülözhetetlen feltételei közé sorolta – a szólásszabadság biztosítása mellett – a társadalmi illem tiszteletben tartását, valamint a Ház méltóságát sértő kifejezésektől, nyilatkozatoktól és cselekményektől való tartózkodást. A házszabályi rendelkezések módosításával, a kimondottan durván illemsértő cselekvések és kifejezések megtorlásával a működés rendjét és a Ház tekintélyét lehet ugyan biztosítani, ám „az ízléstelenséget a parlamentből az emberi lehetőség határáig csak az irthatja ki, ha a választók törvényhozói kvalitásokkal bíró komoly embereket küldenek a parlamentbe.”

Noha már az 1920-as évek elején is felmerült a Pécsre történő átkerülés lehetősége, Molnár Kálmánt pályázat útján csak 1925 decemberében nevezték ki a pécsi tudományegyetem jog- és államtudományi karán a magyar közjog nyilvános rendes egyetemi tanárává. A mecsekalji városban töltött két évtized az oktatói működés kiteljesedése mellett a szakirodalmi és publicisztikai munkásság termékeny időszakát is jelentette. A korábbi munkák összegzéseként 1929-ben megjelenő „Magyar közjog” című vaskos összefoglaló, utóbb annak 1938-ban közzétett monografikus kiegészítése, a válogatott tanulmányokat és hírlapi cikkeket egybegyűjtő kötetek, az önálló kiadványként közzétett – nem ritkán polemikus célzattal írt – dolgozatok, valamint a folyóiratokban és hírlapokban megjelenő publicisztikák sora fémjelzik

ennek a korszaknak gazdag termését. A közjogi vonatkozású művek főmótvumai közül a jogfolytonosság, valamint a kettős jogrend elmélete, továbbá a főkegyúri jog értelmezése emelkednek ki. Miután közjogi nézeteit nemcsak tanulmányokban tette közzé, hiszen azok a „Magyar közjog” 1929-es kiadásának különböző fejezeteiben is visszaköszöttek, a közjogi felfogásával összefüggő szakmai viták egy része a vaskos közjogi összefoglaló megjelenése után bontakozott ki. Molnár Kálmán polemikus dolgozatai jellemzően a jogi oktatás reformjával, valamint a történetileg beágyazott magyar alkotmányfejlődés értelmezésével kapcsolatos kérdéseket érintették.

A „Magyar közjog” átfogó értékelésére Zsedényi Béla, a miskolci evangélikus jogakadémia tanára vállalkozott. Zsedényi kiemelte, hogy a magyar közjogra vonatkozó joganyagot világos rendszerezésben tárgyaló kötet meghaladta a Nagy Ernő, nagyváradai jogakadémiai tanár által a 19-20. század fordulóján hazánkban is meghonosított közjogdogmatikai módszert. A közjogírás Molnár Kálmán által művelt „új iránya” ugyanis arra törekszik, hogy a dogmatikai módszer mellett a történelmi, politikai, bölcséleti és nemzetközi jogi háttérrel is alaposabban dolgozza fel. A jogdogmatikai módszer alkalmazását ugyanakkor a kötet beosztása, tárgyalási rendje, a „precíz fogalom meghatározásokra való törekvés”, valamint a logikusan kidolgozott jogi konstrukciók igazolják.

Molnár Kálmán nevéhez fűződik az ún. kettős jogrend elméletének a kidolgozása. Álláspontja szerint ugyanis Magyarországon az alaki jogfolytonosság megszakadása következtében 1919/1920-tól kettős jogrend alakult ki. Egyrészt mellé került az „ősi alkotmányos jogrend”, valamint az 1920. évi I. tc. óta megalkotott – a jogalkotásnak nem a történelmi rendje szerint keletkezett – „ideiglenes és rendkívüli” jogrend. A provizórikus jogrendnek az a hivatása, hogy utóbb önmagát is feleslegessé téve az alaki jogfolytonosság figyelembevételével segítse elő az ősi jogrend helyreállítását. E nézetével az 1867-es közjogi alapokhoz ragaszkodó Molnár Kálmán szembe is helyezkedett az 1920. évi I. tc. által – a hivatalos retorika szintjén ideiglenes jelleggel – berendezkedő új közjog és hatalmi rendszer tartalmi jogfolytonosságot hirdető felfogásával. A Habsburg–Lotharingiai-uralkodóház restaurációját szándékozó politikai és társadalmi csoportosulások mindazonáltal azonosultak Molnár Kálmán alaki jogfolytonossági koncepciójával és alkotmányjogi felfogásával, akit emiatt 1932-ben arra kértek fel, hogy tartson magyar közjogi előadásokat az akkoriban belgiumi száműzetésben élő Habsburg Ottó számára.

A személye és munkássága iránti megbecsülés jeleként az MTA 1942. május 15-i tagválasztó nagygyűlése a tudós testület levelező tagjává választotta meg. Az 1944. március 13-i székfoglaló előadás alkalmával „A magyar király törvény-kihirdetési joga történelmi kialakulásában” című terjedelmesebb értekezésének egyik részletét olvasta fel.

Jóllehet Molnár Kálmán a szilárd elhatározással érkezett Pécsre, hogy az egi időszaktól eltérően a közélettel teljességgel visszavonul, az 1930-as évektől erősödő szélsőjobboldali radikalizmus ellen következetesen emelte fel a szavát. Rendíthetetlen katolicizmusa, meggyőződéses legitimizmusa egyaránt szembeállította a totalitárius, illetve autoriter eszmékkel és rendszerekkel. Szilárd közjogi meggyőződése ahhoz is kellő erkölcsi tartást adott számára, hogy a faji örület tobzódása idején a sajtó nyilvánossága előtt az aktív jogászprofesszorok közül egyedülként többször is határozottan tiltakozzon – saját korábbi előítéletein is felülemelkedve – a jogrend talpkövének tartott állampolgári jogegyenlőség elvét felrúgó, jogcsorbító, illetve jogfosztó zsidótörvények meghozatala ellen. Nem véletlen tehát, hogy a nyilas karhatalom 1944 őszén Molnár Kálmánt közismert nyilas- és nemzetiszocializmus-ellenessége miatt Pécsről néhány hétre Nagykanizsára internálta. A kiszabadulását követően az addigra már felszabadított Pécsre visszatérő professzort az Erzsébet

Tudományegyetem képviselőjében az 1944. december 21-én Debrecenben összeülő Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává választották. Ennek köszönhetően Molnár Kálmán is közreműködhetett a felszabadulást követően kialakuló új közjogi rendszer alkotmányjogi alapjainak lerakásában.

A Mecsekalján töltött évtizedek méltó befejezését jelentette, hogy 1946 nyarán a Pécsi Tudományegyetem rektorává választották meg. Ezt a tisztséget azonban már nem fogadhatta el, hiszen időközben a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara meghívására a magyar közjogi tanszék nyilvános rendes egyetemi tanárává nevezték ki.

A közjogi tanszék professzoraként azonban Molnár Kálmán mindössze kettő esztendő tölthetett a katedrán. Az oktatási feladatok ellátása mellett természetesen tudományos munkásságát is folytatta. A tudományos tervek között nemcsak az akadémiai székfoglaló előadás befejezése, továbbá a „Magyar közjog” átdolgozott kiadásának a megjelentetése szerepelt, hanem korábbi jogforrástani tanulmányai alapján kívánta publikálni a „Magyar jogforrástan” című összefoglaló kötetet is. Terveit azonban csak részlegesen valósíthatta meg. Az 1948/49-es tanév kezdetén ugyanis – a szocialista jogászképzésre történő áttéréssel összefüggésben – néhány professzortársaival, Laky Dezsővel és Szandtner Pállal együtt felszólítást kapott a kultuszminisztériumtól, hogy nyújtsa be nyugdíjazás iránti kérelmét. A kultuszminisztérium ezzel egyidejűleg azonnali hatállyal felmentette az egyetemi tanári teendők ellátása alól és 1949. április 1-i hatállyal nyugállományba helyezte. A polgári közjogtudomány reprezentánsaként bátor antifasizmusa ellenére sem tarthatta meg tanszékét.

Az MTA 1949 őszi végrehajtott átszervezésekor Molnár Kálmánt levelező tagságától is megfosztották, pontosabban a semmitmondó tanácskozó tagok közé sorolták át. (Levelező tagságát 1989-ben állították vissza.) Nagy örömet jelentett viszont számára, hogy 70. születésnapja alkalmából Bölöny József és Abay Gyula kezdeményezésére tanítványai és pályatársai nyomtatásban sajnós meg nem jelenő – azóta is lappangó – kétkötetes emlékkönyvvel tiszteltek előtte. Az életéből hátralévő időszakot Molnár Kálmán visszavonultan, olvasással, iratai rendezésével, feljegyzések írásával töltötte. „Mióta nyugdíjba menesztettek, vagyis 6 év óta megközelítőleg ezer kötetet olvastam el, a magyar – és a világirodalom remekeit –, s így életem egy nagy mulasztását pótoltam.” – írta egyik professzortársához, Óriás Nándorhoz intézett levelében. A jegyzetfüzeteiben olvasható utolsó bejegyzést 1959. február 5-én vetette papírra: „A halál jó, szép és könnyű. De a meghalás rossz, csúnya és nagyon keserves, nehéz. Jó volna túl lenni rajta!” A betegségetől gyötört Molnár Kálmán két esztendővel később, 1961. március 29-én hunyt el. Nyughelye a budapesti Farkasréti temetőben van.

Befejezésként az egri, majd pécsi tanártárs, Óriás Nándor visszaemlékezéseinek egyik, éppenséggel Molnár Kálmán kapcsán felidézett gondolata kívánczik ide: „abban is szerencsétlen a magyar nemzet, hogy miután megszülte és nagyra nevelte a maga kiváló embereit – nem bírja el őket.”

Molnár Kálmán főbb munkái

Esküdtszékünk. Nagyvárad, Szent László Nyomda, 1903.; Kormányrendeletek. Tanulmány a magyar közjogból. Eger, Egri Érseki Líceumi Könyvnyomda, 1911.; Nemzetiségi kérdés. Eger, Érseki Líceumi Nyomda, 1914.; Az arányos képviselői választójogról. In: Budapesti Szemle 1919/507. szám; A jogfolytonosság követelményei és a kibontakozás útja. Eger, Egri Nyomda Rt., 1920.; A parlamenti illem. In: Katholikus Szemle 1922/3. szám; Alkotmányos jogrendünk és a közjogi provizórium. Pécs, Dunántúl Rt. Egyetemi Nyomda, 1926.; A Szent Korona-tan

kifejlődése és mai jelentősége. Pécs, Dunántúl Egyetemi Nyomdája, 1927.; Magyar Közjog, Pécs, Danubia, 1929.; Alkotmánytörténeti illúzió-e a magyar alkotmányfejlődés jellegzetes közjogi iránya. Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., 1931.; A magyar jogszemlélet néhány alapvonása. Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., 1932.; Néhány szó a jogi oktatás reformjához, Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., 1932.; Molnár Kálmán egyetemi tanár összegyűjtött kisebb tanulmányai és cikkei I. kötet. Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., 1932.; Óvatosan a jelszavakkal. Molnár professzor, a zsidókérdés és a magyar ifjúság. Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., 1934.; Alkotmányjogi reformjaink az 1937 és 1938 években. Pécs, Danubia, 1938.; A két világháború közötti provizórium közjogi mérlege. Pécs, Karl Lajos Könyvkiadó, 1945.; Alkotmányfejlődésünk útjai. Válogatás Molnár Kálmán hátrahagyott írásaiból. Pécs, PTE ÁJK, 2011.

Felhasznált irodalom

Ádám Antal: Molnár Kálmán, a közjogtudomány akadémikusa. Magyar Tudomány, 1992/2. szám. 236-239.; Tilk Péter: Molnár Kálmán. In: Kajtár István (szerk.): Pécsi jogászprofesszorok emlékezete (1923– 2008). Pécs, PTE ÁJK, 2008. 37-43.; Zsedényi Béla: Molnár Kálmán Magyar Közjoga. Miskolc, ifj. Ludvig és Janovits Könyvnyomdája, 1931.; Schweitzer Gábor: „A tisztességes jogtanár”. Molnár Kálmán pályaképe. Budapest, MTA TK JTI, 2018.

*Schweitzer Gábor, tudományos főmunkatárs
Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet - habilitált egyetemi docens,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar*